

Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije

Dunja Pavličević-Franić

Učenje svakoga stranoga jezika, pa tako i hrvatskoga, ovisi o mnogim čimbenicima. Ponajprije o jezičnome znanju materinskoga jezika (dominantan sustav L1), o jezičnome znanju drugoga jezika ili idioma, što omogućuje pojavu nadjezičnoga razmišljanja (sustavi L2, L3...), o uvjetima u kojima se jezik uči, te o razlozima i poticajima za učenje. U procesu učenja drugoga ili stranoga jezika, kad je riječ o višejezičnome diskursu, bez obzira na dob učenika, dolazi do stvaranja međujezika. Postojanje međujezika znači i postojanje usporednih jezičnih kodova. Stvara se tzv. međujezično polje, što nužno otvara pitanje jezičnosti, međujezičnosti i nadjezičnosti, osobito u ranojezičnome razvoju. Obilježja su međujezika ispreplitanje kodova na gotovo svim razinama učenja: prenošenje pravopisnih i gramatičkih obilježja L1 u L2; nadopunjavanje L2 iz sustava L1 (prvenstveno na leksičkoj razini); prilagodba L2 sustavu L1 (na gramatičkoj razini); komunikacijska uporaba sustava L2 s elementima sustava L1 (na nadodsječnoj razini) i slično. Zbog svega navedenoga pojava međujezika i otvaranje međujezičnoga polja može se promatrati dvojako — kao otežavajuća okolnost pri učenju jezika (s gledišta jezičnih pogrješaka do kojih neizbježno dolazi pri učenju L2), ali i kao pozitivan poticaj (s gledišta jezičnoga potencijala gdje nadjezik modelom paradigmatškoga prijenosa pomaže stvaranju općega jezičnoga sustava). Želimo li olakšati učenje L2 i načiniti ga učinkovitim (pogotovo ako je L2 standardni idiom hrvatskoga jezika), međujezično polje valjalo bi smatrati lingvističkim potencijalom, dakle, poljem učenja jezika, koje će se zatvoriti ako ga pravodobno ne iskoristimo i postati polje izvora trajnih jezičnih pogrješaka.

1. Uvod

Govoreći o jezičnosti i međujezičnosti između lingvističkih sustava, podsustava i funkcionalne komunikacije, valja imati na umu dvije činjenice koje temu bitno određuju: višejezični diskurs (priopćajno okruženje) i razvojnu dob govornika (ranojezično razdoblje).

U radu će, dakle, ponajprije biti riječ o okomitoj višejezičnosti (Jelaska 2003), tj. vertikalnom plurilingvizmu ili polilingvizmu unutar sustava hrvatskoga jezika kao materinskoga, a tijekom razdoblja ranoga usvajanja i učenja jezika. *Okomita ili vertikalna višejezičnost* pritom razumijeva višejezični diskurs u kojem se ostvaruje okomiti prijenos jezičnih jedinica, odnosno diglosijski odnos različitih individualnih organskih idioma (L1) i hrvatskoga standardnog jezika (L2) unutar sustava istoga materinskoga jezika (Škiljan 1980, Težak 1998, Pavličević-Franić 2000, 2005). *Vodoravna ili horizontalna višejezičnost*, pak, označava višejezični diskurs koji predstavlja odnos različitih stranih jezičnih sustava u kontaktu npr. hrvatskoga kao prvoga jezika i engleskoga, njemačkoga, francuskoga... kao drugoga jezika (Škiljan 1980, Filipović 1986, Vilke 1991, Rosandić-Rosandić 1991, Vrhovec 1999).

U komunikaciji na materinskome jeziku uspostavlja se različit repertoar jezičnih sredstava i pravila, jezičnih norma i sustava kojima se jedna govorna osoba obraća drugoj. Ako je riječ o ranojezičnoj komunikaciji, dakle predškoli i mlađim razredima osnovne škole (od 6. do 12. godine), u kojoj dijete nužno proširuje komunikaciju i na nematerinske idiome, stvara se višejezično okruženje i neizbježno se uspostavljaaju usporedni jezični kodovi u priopćajnome procesu. Postojanje usporednih kodova ne bi trebalo imati negativne konotacije, iako je ispreplitanje različitih idioma zamjetljivo na svim razinama institucijskoga ovladavanja hrvatskim jezikom, a osobit se korelacijski odnos ostvaruje između materinskoga jezika i sustava ranoga usvajanja stranoga jezika. Pritom valja razlikovati plurilingvizam odnosno polilingvizam i multilingvizam, iako sva tri pojma razumijevaju određenu razinu višejezičnosti. Pojmom *multilingvalnost* (hrv. mnogojezičnost) označava se mogućnost učenja različitih jezika u školi, na fakultetu ili različitim multikulturalnim sredinama koji pritom ne moraju nužno interferirati, dok se pojmom *plurilingvalnost* (hrv. višejezičnost) ističe međujezična povezanost, ispreplitanje i međudjelovanje različitih jezičnih kodova u istoga govornika (The Common European Framework of Reference for Languages, Vijeće Europe, 2001).

U ovome će radu biti problematizirana okomita višejezičnost jer komunikacijska praksa u fazi ranoga usvajanja jezika pokazuje da su gotovo svi hrvatski govornici te dobi barem dvojezični (bilingvi), a velik broj djece polaskom u školu postaje višejezično. Ta se pojava sve više prepoznaje i u govornika hrvatskoga jezika koje se do sada većinom smatralo jedno-

jezičnim (monoglotima ili unilingvnim) govornicima. Možemo zaključiti da jednostrano normativno dijete u ranoj fazi jezičnoga učenja pozna samo svoj organski (rođeni, majčin, okolinski, zavičajni...) idiom, odnosno govor sredine koja ga okružuje, ali polaskom u obrazovne ustanove, postaje nenormativno višejezična osoba.

2. Otvaranje međujezičnoga polja

Dijete mlađe osnovnoškolske dobi kreće u usvajanje stranoga i standardnoga hrvatskoga jezika s položaja višejezične komunikacije koja se najčešće očituje na četiri razine:

- razvijeni individualni jezični idiom naučen kod kuće (L1),
- hrvatski standardni jezik koji se rabi u službenome institucijskome okruženju, a s kojim se dijete prvi put sustavno susreće polaskom u školu (L2),
- supstandardni podsustavi hrvatskoga jezika, uglavnom narječja, sociolekti i žargonizmi uvjetovani dobnom i skupnom pripadnošću drugih govornika (L3, L4...),
- norme nematerinskoga stranoga jezika (L4, L5...).¹

U takvim jezičnim i izvanjezičnim uvjetima nužno dolazi do međudjelovanja između jačega, dominantnoga jezičnoga sustava i usporednih, ali nejednakovrijednih podsustava, što dovodi do stvaranja tzv. *međujezičnoga polja*. Riječ je o polju preklapanja jezičnih elemenata u kojemu se istovremeno ostvaruje djelovanje najmanje dvaju jezičnih sustava. Pojam međujezičnoga polja valja razlikovati od pojma jezične interferencije (Škiljan 1980), pa se stoga u ovome radu pod pojmom međujezičnoga polja razumijeva ono polje koje omogućava bolje uočavanje porijekla pogrješaka u učenju jezika i njihovom uspješnom prevladavanju.

Polje se može oblikovati na dva načina: kad već postoji razvijeni sustav preklapanje se događa uvođenjem novoga sustava ili se sustavi mogu razvijati usporedno. U trenutku uključivanja drugoga jezika (u ovome istraživanju to je hrvatski standardni jezik — L2), taj se sustav ponaša kao sustav u nastajanju, dok se sustav prvoga jezika (najčešće organski individualni idiom — L1) može opisati kao uspostavljeni sustav. U lingvističkoj teoriji jedan od tih sustava (uglavnom je to prvi usvojeni jezik) najčešće se smatra pravim jezičnim sustavom, a drugi podsustavom koji je podređen jačemu, dominantnomu sustavu. No, komunikacijska praksa ranojezičnoga razvoja potvrđuje nešto drukčiju situaciju. Iako je riječ o idiomu koji se još

¹Pavličević-Franić, D. (2005)

nadopunjuje i oblikuje, ipak je i u tome slučaju riječ o sustavu. Usvajanje L2 također je učenje sustava, doista novoga i nepoznatoga, drukčijega od onoga koji dijete već pozna, ali s druge strane i poznatoga jer se temelji na sustavnosti jezika kao sustava općenito.

Učeći L2, a u ovome istraživanju to je hrvatski standardni jezik, dijete ne uči pojam (plan A — sadržaj), nego samo njegov izraz (plan B — izraz) i uporabu (plan C — komunikacija), prema poznatoj teoriji jezičnoga znaka (De Saussure 2000). Usvajajući npr. riječ *zrcalo* dijete ne usvaja pojam jer taj pojam već odavno poznaje (ali kao *ogledalo* ili *špiگل*), nego uči novi izraz već poznatoga pojma. U tome mu je slučaju komunikacijski jednako daleka i riječ *zrcalo* i riječ *mirror*, iako je u jednome slučaju riječ o vertikalnoj dvojezičnosti (standardnohrvatski *zrcalo*), a u drugome slučaju o horizontalnoj dvojezičnosti (engl. *mirror*).

Svi odnosi i veze iz jezičnoga sustava L1 kojima je dijete ovladalo poslužit će, dakle, u razvoju i usvajanju novoga sustava. Možemo zaključiti da upravo učenje svakoga novoga jezičnoga sustava, idioma ili koda, osvjetljava postojanje jezika kao općega sustava. Pojmovno, odnosno svojim pridruženim sadržajem, *ogledalo* je *ogledalo* u svim jezičnim sustavima, i na leksičkoj i na gramatičkoj razini. Razlikuje se samo po izrazu (*ogledalo*, *zrcalo*, *špiگل*, *mirror*) koji je različit od pojedinačnoga do pojedinačnoga sustava. Dakle, dijete zna što taj pojam znači i na što se odnosi, a zahvaljujući poznavanju jačega sustava, morfološki ga i obilježava kao imenicu sa svim gramatičkim obilježjima te vrste, čak i kad nema usvojenu razinu teorijskoga poznavanja jezika. Dakako, pri usvajanju i učenju jezika moguće su i poteškoće, čemu razlozi mogu biti različiti: razvojni (dob govornika) ili društveni (nepoticajno govorno okruženje), ali i procesualnost pri učenju jezika što zahtijeva trajnost i neprestano dopunjavanje čak i dobro postavljenoga i naučenoga prvoga sustava (ne rabi li se određeni jezični sustav, zaboravlja se).

Stoga u komunikacijskoj praksi valja konkretno razmotriti međusoban utjecaj hrvatskoga standardnoga jezika i supstandardnih idioma u svim komplementarnim komunikacijskim situacijama te razložiti njihov odnos koji izrazito utječe na razvoj dječje jezične kompetencije. Hoće li međupolje koje se stvara preklapanjem različitih sustava utjecati pozitivno ili negativno na razvoj dječjega jezika u ranojezičnome razdoblju? Neće li ispreplitanje upravo dovesti do zastoja u oblikovanju prvotnoga sustava, budući da prvi sustav nije u cijelosti oblikovan kad se počinje učiti drugi sustav? Želimo li što točnije odgovoriti na to pitanje, valja imati na umu činjenicu da se međujezično polje može promatrati kao *pozitivna jezična pojava*, dakle kao polje jezičnoga poticaja, područje usklađivanja i učenja jezika, odnosno mogućnost stvaranja nadjezičnoga sustava koji će pomoći razvoju komunikacijske kompetencije; kao *negativna jezična pojava*, tj. kao polje jezičnoga

sukoba između sustava i podsustava, otežavajuća okolnost pri učenju jezika, odnosno kao mogućnost jezičnih pogrješaka koje dokidaju razumljivost i zaprjeka su uspješnoj komunikaciji.

Postoje mišljenja da učenjem svakoga novoga jezika zapravo učimo sustav ispočetka (Dulay i Burt prema Vilke 1991). Međutim, druga istraživanja (Vilke 1991, Vrhovec 1999, Pavličević-Franić 2005) pokazuju da jedan sustav ne oštećuje drugi, nego oba na neki način pomažu jedan drugome u postizanju višega stupnja, pod uvjetom da se oba sustava i dalje razvijaju. Ako se pak jedan sustav prestane razvijati iz bilo kojega razloga, on može prilično oslabiti. Primjer možemo naći u materinskim jezicima iseljenika koji se, učeći novi sustav, vrlo rijetko ili u određenim jezičnim razdobljima nikad ne služe starim sustavom, pa taj stari sustav slabi. U njemu se nalazi sve veći broj elemenata novoga sustava, od fonetsko-fonoloških do leksičkih, dok kod onih koji se učeći novi jezik istovremeno koriste i svojim prvim (materinskim) idiomom ne dolazi do slabljenja toga sustava. Dakle, pod uvjetom usporednoga učenja sustava i komunikacijsko-funkcionalnoga poučavanja jezika, sustavi će se razviti kao cjeloviti, pa nakon nekoga vremena više neće dolaziti do preklapanja sustava. Pravilno i pravodobno iskorišteno međujezično polje omogućilo je govornicima bolje uočavanje porijekla i vrste pogrješaka, što im je pomoglo u njihovom uspješnom prevladavanju te učenju jezika općenito. Sve veze i odnosi koje usvojimo i kojima ovladamo u jednome sustavu poslužit će nam pri razvoju novoga sustava (Stančić i Ljubešić 1994).

2.1. Razine prijenosa u međujezičnome polju

Pojam *međujezičnoga polja* valja razlikovati od pojmova jezične *interferencije*, *transferencije* i *interpolacije*. U lingvodidaktičkoj se literaturi rabe sva tri naziva.

Interferencija razumijeva razinu jačega prijenosa i utjecaja jednoga jezika na drugi, uključuje uzajamni međuutjecaj i međuodnos na razini govora i na razini jezika (Škiljan 1980). Teoretičari praškoga lingvističkoga kruga smatraju je odstupanjem od normi jezika u kontaktu, no u suvremenoj lingvodidaktici pojava jezičnoga međudjelovanja nema isključivo negativno značenje, iako može značiti i promjenu strukture jednoga jezika pod utjecajem drugoga, što je svakako negativna pojava.

Tansferencija (Rosandić 1991) označava blaži individualan i komunikacijski očekivan prijenos jezičnih elemenata, što nužno ne mora smetati djetetu dvojezičniku ili višejezičniku. Proces je transferencije u većini slučajeva individualiziran, pa se u lingvodidaktičkoj literaturi smatra pojedinačnim činom prijenosa jezičnih navika svake govorne osobe, što u mlađoj školskoj dobi ne može ni u kojem slučaju bitno narušiti ili ugroziti jači jezik.

Interpolacija, pak, razumijeva uključivanje pojedinih elemenata iz L1 u L2 radi nadopunjavanja jezične praznine, radi uspješnije komunikacije, čak i pod uvjetom pojave “pogrješke”, odnosno odstupanja od norme (Vilke 1991, Rosandić 1991, Pavličević-Franić 2005). Bez obzira o kojoj je razini prijenosa riječ, otvaranje međujezičnoga polja u okomitome se višejezičnome diskursu može očitovati kao *dominacija* u višejezičnome diskursu (prevladavanje jednoga jezičnoga koda), kao *koordinacija* u višejezičnome diskursu (usklađenost, uravnoteženost usporednih jezičnih kodova) ili kao *asimetrija* u višejezičnome diskursu (jedan međujezik zadovoljava sve komunikacijske potrebe). Pogriješke nastaju kao posljedica prijenosa, preklapanja, nadopunjavanja elemenata u međujezičnome polju, a sustavi L1 i L2 isprepliću se posredovanjem govornih osoba na svim navedenim stupnjevima. Naime, u ranojezičnoj fazi semantičnost je važnija od gramatičnosti, pragmatičnost prethodi normiranosti, a razvoj komunikacijske kompetencije prethodi jezičnoj kompetenciji.

2.2. Vrste “pogrješaka” u višejezičnome okruženju

Budući da se učenjem materinskoga jezika, nekoga njegovoga idioma ili njegovoga standardnoga oblika načelno usvaja sustav, polje međujezika odnosno međujezičnih sustava valja u ranojezičnome razvoju smatrati pozitivnom jezičnom pojavom. “Pogrješke” (ovaj naziv valja razumjeti uvjetno) do kojih dolazi radi preklapanja sustava mogu se iskoristiti upravo za dalji razvoj postojećega sustava, ali i olakšano usvajanje novoga sustava standardnoga jezika. Naizgled paradoksalno, ali u ranojezičnome razdoblju doista je tako. Naime, pogriješke se uvijek događaju unutar sustava, a ne izvan njega. “Pogrješka” je znak da dijete zna “lingvistički misliti” jer je jednom naučeno pravilo poopćilo i primijenilo na druge naoko istovrsne dijelove sustava.

Npr. *pletam, skakam...* (plesti - pletem, skakati - skačem) nesumljivo jest gramatičko-morfološka pogriješka, ali nikako nije izvan sustava hrvatskoga jezika jer se 1. lice prezenta tvori nastavkom *-m*, a jedna skupina glagola doista dobiva ispred infiks *-a-* (čitam, gledam...). Izvan sustava bila bi pogriješka kad bi dijete npr. reklo *pleteko, pletebr* ili slično, što uopće ne postoji kao mogućnost u sustavu hrvatskoga jezika. Isto tako, oblici *radu, trču* (utjecaj čakavskoga idioma) u 3. licu množine prezenta glagola ili oblici *trčiju, misliju, hoćeju, ideju* (utjecaj kajkavskoga idioma), jesu gramatičke pogriješke, ali se također ostvaruju unutar sustava hrvatskoga jezika a ne izvan njega (dok kao potvrđeni i ostvareni postoje oblici *idu, plešu, skaču...* ili *kupuju, pjevaju, pričaju...*). Dakle, iako gramatika govora (Vuletić 1980) ne dopušta oblike navedene u primjerima, prepoznajući ih kao pogriješke jer odstupaju od norme, logikom govora ostvaruju se u

ranojezičnoj komunikaciji kao uporabni oblici koji doista jesu pogrješke, ali ne narušavaju sustav.

Iako se pogrješke u međujezičnome polju pojavljuju i kod učenika koji hrvatski jezik uče kao strani i kod onih koji ga uče kao standardni oblik materinskoga jezika, u ovome je istraživanju veća pozornost posvećena okomitome prijenosu u okviru sustava hrvatskoga jezika. Međupolje se pritom oblikuje preklapanjem hrvatskih idioma (L1) i hrvatskoga standardnoga jezika (L2). Vrste pogrješaka koje su u jeziku kao sustavu moguće možemo podijeliti na one koje nalazimo u pisanome jeziku i one koje nalazimo u govorenome jeziku (Težak 1996). Budući da govorimo o ranome jezičnome razvoju, više će riječi biti o pogrješkama koje se očituju u govorenome jeziku (1. i 2. tablica). Kako jezik kao sustav obuhvaća gramatičku, leksičku i fonološku razinu, ovisno o tome koji se jezični elementi prenose, postoje i tipovi odnosno razine prijenosa: leksičko-semantička razina prijenosa, gramatička razina prijenosa, fonetsko-fonološka razina prijenosa, ortografska razina prijenosa. Dakako, vrlo često očituje se međudjelovanje različitih pogrješaka, odnosno kombinacija nekoliko tipova pogrješaka u istoga govornika.

Jezični se sadržaji raspršuju u sljedećim postocima: najčešći je leksički prijenos (51,3%), zatim gramatički (30,1%), fonološki (11,4%) i najmanje zamjetan — ortografski prijenos (7,2%), što je i razumljivo s obzirom na dobnu višejezičnost.

U tablicama su prikazane pogrješke vezane uz postojanje međujezičnoga polja, tj. one koje unutar nekoga od hrvatskih idioma (zavičajni govor, organski govor, sociolekt, žargon. . .) ne bismo nužno odredili kao pogrješke, dok su isti leksički oblici (1. tablica) ili gramatički oblici (2. tablica) u standardnome jeziku pogrješke u odnosu na gramatičku normu (a jednako bi tako i standardni oblici upotrijebljeni unutar nestandardnoga hrvatskoga idioma bili obilježeni kao pogrješke).

Na leksičkome planu ponajprije se ostvaruju “pogrješke” na razini semantike, a nisu rijetka ni leksičko-tvorbena odstupanja. Valja naglasiti da niti jedna pogrješka toga tipa nije izvan sustava hrvatskoga jezika. Iako leksički neprimjereni u odnosu na standardnojezični leksemski popis, svi navedeni primjeri riječi imaju sva obilježja hrvatskoga gramatičkoga sustava na razini glagola, imenice, pridjeva (*škaram, škaraš, škara. . . ; arivam, arivaš, ariva. . . ; genem se, geneš se, geni se. . . ; borša, borše, boršu. . . ; friško, friškije, najfriškije. . . ; piskinja, piskinje, piskinji. . .*)

U primjerima, pak, iz 2. tablice prepoznajemo otklon od standardnoga gramatičkoga sustava, ali i taj se otklon također ostvaruje u okvirima hrvatskoga jezika. Pogrješke tipa *Vozim se s autom, Vidim balona, Za ništa na svijetu, Bum ti objasnio, Radija san svašta, Nisam te htjeo udariti. . .* očekivane su i lako objašnjive s obzirom na razvojnu dob govornika i jezično

iskustvo. U odnosu na standardnojezični korpus, i leksičke i gramatičke pogrješke najčešće nastaju kao posljedica prijenosa iz jačega zavičajnoga idioma ili pak pripadaju u kategoriju neološke proizvodnosti koja u ranojezičnome razvoju pokazuje da dijete zna “lingvistički misliti” te da ima izrazito stvaralački odnos prema jeziku kao sustavu.

Vrsta pogrješke	Primjer	Objašnjenje unutar međujezičnoga polja
Leksička (glagol)	<i>Iškarala sam papir.</i>	Prema imenici <i>škare</i> načinjen je leksem <i>škarati</i> (umjesto standardnoga <i>rezati papir</i>).
Leksička (glagol)	Brod je <i>ariva</i> .	Uporaba tuđice (talijanizma) <i>arivati</i> umjesto hrvatskoga glagola <i>doći, stići</i> .
Leksička (glagol)	<i>Geni se već jednom.</i>	Uporaba tuđice (germanizma) <i>genuti se</i> umjesto hrvatskih glagola <i>maknuti se, ići, poći</i> .
Leksička (glagol)	<i>Imalo je još malo snijega.</i>	Uporaba leksema <i>imati</i> umjesto leksema <i>biti</i> , kao odgovor na pitanje <i>Ima li vani snijega?</i>
Leksička (imenica)	To mi je <i>borša</i> za plažu.	Uporaba tuđice (talijanizma) <i>borša</i> umjesto standardno hrvatske imenice <i>torba</i> .
Leksička (pridjev)	Baš je <i>friško</i> .	Uporaba tuđice (germanizma) <i>friško</i> umjesto standardnojezičnoga pridjeva <i>hladno</i> .
Leksičko-tvorbena (imenica)	Ona je poznata hrvatska <i>piskinja</i> .	Imenica ženskoga roda u mocijskome paru <i>pisac — piskinja</i> .
Leksičko-tvorbena (imenica)	Poni je mali <i>konjac</i> .	Umanjenica <i>konjac</i> umjesto standardnoga oblika <i>konjić</i> ; pleonazam koji se očituje u vezi <i>mali konjac</i> , ostvaruje se i u vezi <i>mali konjić</i> .
Leksičko-tvorbena (glagol)	<i>Šicnuo je mačku.</i>	Leksem <i>šicnuti</i> (neologizam) nastao prema uzviku <i>šic!</i>
Leksičko-tvorbena (pridjev)	Bio sam <i>gripast</i> .	Neološka tvorba pridjevskoga leksema <i>gripast</i> (prema imenici <i>gripa</i>).

Tablica 1. Leksičke pogrješke unutar međupolja hrvatski idiomi — hrvatski standardni jezik

Vrsta pogriješke	Primjer	Objašnjenje unutar međujezičnoga polja
Gramatička, morfološka (imenice)	Vidim samo <i>jednoga auta</i> .	Oblik akuzativa jednine muškoga roda za živo rabi se za neživo.
Gramatička, morfološka (imenice)	Zatvorio je vrata s <i>ključom</i> .	Tvorba instrumentala imenice koja završava palatalom uz pomoć nastavka <i>-om</i> ; nerazlikovanje instrumentala sredstva i instrumentala društva.
Gramatička, morfološka (glagoli)	Sutra <i>bumo</i> išli na put.	Uporaba futura II. (skraćeni oblik <i>bumo</i>) umjesto futura I.
Gramatička, morfološka (glagoli)	<i>Htjeo</i> je doći s <i>vla-kom</i> .	Tvorba glagolskoga pridjeva radnoga za muški rod <i>htjeo</i> umjesto <i>htio</i> ; nerazlikovanje instrumentala sredstva i instrumentala društva.
Gramatička, morfološka (glagolski pridjev radni)	<i>Živila</i> je u staroj kući.	Tvorba glagolskoga pridjeva radnoga za ženski rod <i>živila</i> umjesto <i>živjela</i> .
Gramatička, morfološka (neodređene zamjenice)	Nismo čuli za <i>nikoga</i> takvog.	Uporaba neodređene zamjenice u akuzativu s prijedlogom.
Gramatička, morfološka (posvojne zamjenice)	To je <i>tvojina</i> torba.	Oblikovanje posvojne zamjenice <i>tvojina</i> po analogiji sa zamjenicom <i>njezina</i> .
Gramatička, morfološka (prilozi)	<i>Di</i> danas idete?	Uporaba priloga <i>gdje</i> umjesto priloga <i>kamo</i> (prilog <i>di</i> zamjenjuje standardno <i>gdje</i>).
Gramatička, morfološka (prijedlozi)	Oni su izrađivali košare <i>iz</i> slame.	Uporaba prijedloga <i>iz</i> umjesto prijedloga <i>od</i> .
Gramatička, sintaktička (klitike)	On je dao <i>ga mi</i> .	Poredak zanaglasnica u rečenici.
Gramatička, sintaktička (klitike)	<i>Si</i> ti pametna?	Ustroj upitne rečenice, rečenica započinje zanaglasnicom umjesto upitnom riječju.
Sintaktičko-morfološka	<i>Mi</i> posudiš <i>papira</i> ?	Ustroj upitne rečenice koja započinje zamjenicom umjesto upitnom riječju; oblik akuzativa jednine muškoga roda za živo rabi se za neživo.

Tablica 2. Gramatičke pogriješke unutar međupolja hrvatski idiomi — hrvatski standardni jezik

Takve pogriješke mogu donekle otežati komunikaciju, ali ju nikada ne mogu spriječiti. Riječ je uvijek o pogriješcima unutar sustava hrvatskoga

jezika, dakle o očekivanim odstupanjima u određenoj razvojnoj fazi. Hrvatski se autori stoga služe nazivom odstupanje (npr. Jelaska 2001, Novak 2002, Jelaska i sur. 2005, 75) upravo zato da bi ga razlikovali od pogrješaka. Odstupanja su, dakle, prirodna, neizbježna jezična razvojna faza. Naime, teško je zamisliti da bi dijete, bez obzira na dob i teorijsko jezično predznanje ili neznanje, izreklo rečenice tipa: *Papirima posuditi mih? Došli buš sutrima ti?...* — što bi se moglo smatrati pogrješkom izvan sustava. Upravo upoznavanjem jezičnoga sustava na primjeru pogrješaka, uklanja se ili bar smanjuje mogućnost pogrješaka izvan sustava, koje onda u kasnijem razdoblju jezičnoga učenja postaju doista pogubne za uspješnu komunikaciju.

3. Kako iskoristiti jezični potencijal?

U teoriji dvojezičnosti ili bilingvizma, razina uspostavljanja središnjega tipa dvojezičnosti naziva se *dominantnim bilingvizmom*, tj. neuravnoteženom dvojezičnošću (prema Jelaska i sur. 2005, 42), on ističe da stupanj ovladanoosti materinskim i drugim ili stranim jezikom nikada nije isti te da uvijek postoji jedan glavni, čvrsti, formirani sustav forme i sadržaja L1 (obično na jačem, tj. dominantnome materinskom kodu), izrazi kojega se prenose u nematerinski kod (L2, L3...). Zahvaljujući toj spoznaji, međujezično se polje, između ostaloga, može s pravom smatrati jezičnim potencijalom koji će omogućiti brže, uspješnije i učinkovitije učenje standardnoga jezika. U ovome se radu, ponajprije, problematiziralo neuravnoteženo, receptivno-reproduktivno ispreplitanje jezičnih elemenata koje je najčešće upravo u ranoj fazi institucijskoga učenja jezika, bez obzira je li riječ o vertikalnome ili horizontalnome prijenosu. Neuravnotežen se odnos ostvaruje u jezično homogenim sredinama u kojima materinski jezik nije ugrožen naknadnom pojavom drugoga idioma ili stranoga koda. Asimetrična se dvojezičnost ili višejezičnost pojavljuje u višekulturalnim višejezičnim sredinama u kojima jedan idiom postaje polifunkcionalan na svim komunikacijskim razinama (bez obzira na gramatičku pravilnost). Uravnotežen ili koordinativni međuodnos rijedak je u hrvatskome jeziku, ali bi mu svakako trebalo težiti jer pretpostavlja usklađenu dvojezičnost u kojoj su svi elementi sudjelujućih jezičnih sustava na istoj razini važnosti i funkcije. Posvećivanje veće pozornosti međujezičnome polju, u komunikacijskome okruženju kakvo vlada u našim školama, kada je mala vjerojatnost ostvarenja uravnotežene dvojezičnosti, trebala bi biti važna zadaća.

Ne iskoristi li se međujezično polje pravovremeno, ono se zauvijek zadržava i postaje polje trajnih jezičnih pogrješaka. Odnosno, ono prestaje biti jezični potencijal i postaje otežavajuća okolnost pri učenju jezika, kako stranoga, tako i standardnoga idioma hrvatskoga jezika. Budući da je riječ

o vremenski ograničenoj jezičnoj pojavi, međujezično polje treba svrhovito iskoristiti onda kad za to postoje psihokognitivni i jezični preduvjeti. U protivnome, od jednostrano normativnoga djeteta predškolske dobi koje pozna samo svoj organski idiom (što je u toj razvojnoj dobi očekivano) nećemo učenjem jezika dobiti normativno dvojezičnu osobu suverena jezična znanja i pouzdanja koja uspješno rabi sve jezične sustave u svojoj komunikaciji.

Sve pozitivne mogućnosti koje međujezično polje otvara valja pravodobno iskoristiti za ostvaraj sljedećih ciljeva:

- *svrhovito učenje jezika* (ne iskoristi li se polje pravovremeno, zatvara se i postaje polje izvora trajnih jezičnih pogrješaka koje se poslije teško ili nikako ne mogu ispraviti);
- *razvoj lingvističkoga mišljenja* (paradigmatskim prijenosom iz usvojenoga i dobro postavljenoga sustava postupno se usvajaju jezični elementi drugoga sustava, npr. standardnojezična norma);
- *ustroj nadjezika* (poticanje razvoja postojećih usvojenih jezičnih kodova olakšava strukturiranje jezika kao apstraktnoga sustava);
- *ostvaraj uravnotežene dvojezičnosti* (usklađena višejezičnost koja se očituje kod normativno višejezičnih govornika visoke razine jezičnoga znanja i pouzdanja).

Situacija u hrvatskoj praksi, na žalost, potvrđuje činjenicu da čak ni nakon velikoga broja sati tijekom osnovnoškolske izobrazbe i nastave hrvatskoga jezika, učenje jezika ne završava u sustavu normativne, nego *ne-normativne višejezičnosti* (nepotpun, nepravilan i za uspješnu komunikaciju nedovoljan razvoj djetetovih jezičnih idioma) ili kao *polujezičnost* ili semi-lingvizam (kada ni jedan idiom nije u potpunosti usvojen).

4. Zaključak

Pojam međujezičnoga polja treba razlikovati od polja jezične interferencije, iako s njime ima određenih sličnosti. Polje jezične interferencije opisuje se kao ono u kojem u doticaj dolaze različiti jezici kao i posljedice koje mogu nastati unutar toga polja (supstitucija sustava, komutacija sustava i amalgamiranje sustava), ali se ne razmatra može li se to polje sustavno iskoristiti kao polje učenja jezika. U ovome se radu o međujezičnome polju promišljalo upravo kao o polju učenja jezika, o pozitivnome jezičnome potencijalu koji može doprinijeti uspješnijem usvajanju i učenju jezika, osobito kad je riječ o višejezičnome diskursu. Potrebno je, dakako, provesti usporednu analizu sustava koji se nalaze u doticaju te uočiti gdje, kako i zbog čega dolazi do preklapanja i prenošenja iz sustava u sustav onih elemenata koji uzrokuju jezične pogrješke, što će ujedno omogućiti i njihovo ispravljanje.

Iskoristivost međujezičnoga polja ovisit će o dobi u kojoj učimo jezik, tj. o stupnju razvijenosti jednoga sustava kad se počinje uvoditi drugi, o jezičnoj okolini, o potrebi učenja i motivaciji za usvajanjem novoga sustava. “Pogrješke”, odstupanja do kojih dolazi zbog preklapanja sustava mogu se primjereno i svrhovito iskoristiti ponajprije za dalji razvoj već usvojenoga sustava organskoga idioma, ali i za osvještavanje gramatičkih pravila drugih sustava, dijalektalnih idioma i standardnoga hrvatskoga jezika ili pak stranoga jezika.

Poznajemo li dobro neki jezik, relativno je lagano primijetiti i odrediti gramatičku pogrješku, no, katkad je teško objasniti zašto je to pogrješno. Teškoća objašnjavanja leži upravo u činjenici da se pogrješke događaju u sustavu, a ne izvan njega. Pogrješke koje nastaju unutar sustava uvijek imaju svoje jezično opravdanje i lako su objašnjive, mogu donekle otežati komunikaciju, ali je ne mogu spriječiti. Nemoguće je, naime, ne razumjeti rečenicu: *Ja pletam novi šal*, pa čak i rečenicu: *Ja pletam novog šala*, iako je označujemo kao gramatički pogrješnu. No, upravo otežanom komunikacijom šaljemo govorniku — učeniku poruku da sustav traži i omogućuje neki drugi oblik i omogućujemo mu da doradi sustav. Učenje stranoga jezika uvijek doprinosi razvoju i toga posebnoga sustava, i sustava materinskoga jezika, jer se tim putem relativno brzo usvajaju upravo oni elementi jezika kao sustava koji su najapstraktniji. Svaki novi idiom u komunikaciji ranojezičnoga razvoja omogućit će bolje usvajanje prethodnoga, ali će i učenje novoga idioma biti lakše i uspješnije što učenik bolje poznaje već postavljene komunikacijske idiome.

Međujezično polje, dakle, ne mora uvijek biti negativna jezična pojava. Ono može biti i polje učenja, polje unutar kojega će se modelom paradigmatškoga prijenosa prema poznatim uzorcima usvajati novi. Ne iskoristi li se postojanje međujezika i međujezičnoga polja pravodobno, ono će se zauvijek zatvoriti i postati poljem izvora trajnih jezičnih pogrješaka.

5. Literatura

- Council of Europe (2001) *The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, J. (1981) *The Context of Bilingual Education*, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Clevedon.
- Filipović, R. (1986) *Kontakti jezika u teoriji i praksi: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: Školska knjiga.
- Glovacki-Bernardi, Z. (2001) *Uvod u lingvistiku*, Zagreb: Školska knjiga.

- Jelaska, Z. (2001) *Usvajanje hrvatskoga kao materinskoga i stranoga — osnovni dječji rječnik i osnovni rječnik za strance*, XV. Savjetovanje HDPL, Opatija (izlaganje).
- Jelaska, Z. (2003) Hrvatski jezik i višejezičnost, u Pavličević-Franić, D. i Kovačević, M. (ur.) *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini*, Dio II, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Naklada “Slap”.
- Jelaska, Z. i sur. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kovačević, M. i Pavličević-Franić, D. (2002) *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini*, Dio I, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Naklada “Slap”.
- Littlewood, W. (2000) *Communicative language teaching: An introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Novak, J. (2002) *Učenje i usvajanje osnovnih glagolskih oblika u hrvatskome kao stranome i drugome jeziku*, magistarski rad, Zagreb: Filozofski fakultet.
- Pavličević-Franić, D. (2000) Usvajanje hrvatskoga standardnoga jezika u sustavu okomite dvojezičnosti, *Napredak* 141, 1, 75–86.
- Pavličević-Franić, D. i Kovačević, M. (2003) *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini*, Dio II, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu i Naklada “Slap”.
- Pavličević-Franić, D. (2005) *Komunikacijom do gramatike*, Zagreb: Alfa.
- Rosandić, D. i Rosandić, I. (1991) *Riječ hrvatska u višejezičnom i višekulturnom ozračju*, Zagreb: Školske novine.
- Saussure, F. (2000) *Tečaj opće lingvistike*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Stančić, V. i Ljubešić, M. (1994) *Jezik, govor, spoznaja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Škiljan, D. (1980) *Pogled u lingvistiku*, Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S. (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika*, I, II, Zagreb: Školska knjiga.
- Vilke, M. (1991) *Vaše dijete i jezik*, Zagreb: Školska knjiga.
- Vuletić, B. (1980) *Gramatika govora*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Vrhovec, Y. (1999) *Strani jezik u osnovnoj školi*, Zagreb: Naprijed.
- Wood, D. (1995) *Kako djeca misle i uče*, Zagreb: Educa.

Language and interlanguage features between system, subsystem and communication

Foreign language learning depends on various factors. These include linguistic competence in the mother tongue (dominant system, L1), linguistic competence in the second language which enables the development of su-

pralinguistic thinking (subsystems L2, L3 etc.), the conditions in which a language is learned and the reasons and motives for learning.

When dealing with multilingual discourse, the process of second (foreign) language learning involves the development of interlanguage, regardless of the age of the learner. The existence of interlanguage implies the existence of parallel language codes. An interlanguage field develops which opens the issue of language, interlanguage and superlanguage, particularly in early language acquisition. Interlanguage is characterized by mixing codes at almost every level of learning: transferring orthographic and grammatical features from L1 to L2; complementing L2 with L1 (mainly on the lexical level); adapting L2 to the system of L1 (on the grammatical level); the communicative use of the L2 system with elements of the L1 system (on the suprasegmental level) etc.

For all these reasons, interlanguage and opening an interlanguage field can be observed in two ways — as an aggravating circumstance in language learning (from the point of view of language errors which inevitably accompany the process of language learning), but also as a positive stimulus (from the point of view of language potency, where superlanguage helps forming a general linguistic system through a model of paradigmatic transfer). If we want to facilitate L2 learning and make it more efficient (particularly if L2 is the standard idiom of the Croatian language), the interlanguage field should be treated as linguistic potential, or, in other words, as the field of language learning, which will close down if not used in time and will become a source of permanent language errors.

Ključne riječi: jezik, međujezik, komunikacija, prvi jezik, drugi jezik

Key words: language, interlanguage, communication, L1, L2